

ВОЛФДИМИР МАРТИНЦЕЦЬ

ЗАБРОЖОВУЙМО
НАШЕ МІСТУЛЕ

ПАРИЖ
1937

Володимир Мартинець

ЗАБРОНЗОВУЙМО НАШЕ МИНУЛЕ!

**Друковано фейлєтонами на сторінках «Українського Слова»
в Парижі.**

**ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА»
ПАРИЖ 1937.**

**«Ми знаємо, що не слози й зід-
хання**

Судились нам...».

**«Правда можлива тільки в ге-
роїчній нації, бо ця не боїться
правди, має сміливість глянути
правді в очі».**

**«І навіть, як би ми справді бу-
ли нездарною нацією — то саме
невинним подаванням гарного, яс-
ного образу нації, ми, мистці, пе-
ретворимо її у велику, шляхет-
ну націю».**

Один старий фільософ сказав: «Сміх це радість». Хтось інший сказав: «Ті, в яких уже нема надії, не сміються ніколи».

Відай чи не найліпше зрозуміли цю життеву фільософію японці, про яких читаємо: «Коли трапиться якийсь нещасливий випадок приятелеві чи товаришеві японця, то він починає... сміятися. Таке поведіння японця може нас вразити. Гм, як жеж сміятися з людського нещасти чи невдачі? Але з чого сміється японець, коли він сам або його товариш, приятель чи свояк потерпить невдачу? Аджеж і японець людина та має людські почування. Японець вірить, що нарікання, смуток, жалоба й плач зовсім не помагають. Такі прояви тільки підривають силу людини й роблять її неспособною до життєвої боротьби. Людина повинна покладатися тільки на свої сили й ніколи не очікувати на чужу поміч. То ж японець сміється й у своїм нещасти, і в нещасти інших людей. Бо ж, коли щось нещасливого сталося, то треба якнайскорше це забути. Треба жити й змагатися з обставинами життя, а не воловодитися зо споминами про нещасти та киснути в слізах і зідханнях. Смуток поволі вбиває людину, а радощі скріпляють її, то ж і серед зліднів і невдач треба сміятися й вірити в остаточну перемогу».

Або читаемо: «Президент «Міжнародного брацтва самопомочі» Свамі Йогаганда виголосив у Какстон Гол у Вестмінстері виклад і дав своїм численним слухачам такі поради: щодня замкніться десь на кілька мінут сам один, пригадайте собі щось веселе з вашого життя й смійтесь до загину. Будете значно щасливішими у вашому житті». Є вже й лікарі, які лічать різні недуги — сміхом. Але й без тих лікарів - оригіналів відомо, що сміх і радість ділають добре

на людський організм, і на поодинокі, навіть найбільш про-
заїчні його функції (напр. процес травлення), а ще ліпше
відомо, що журба **й смуток розстроюють цілий організм**.
Автім ходить не тільки про сам сміх і гумор, але й про **раді-
сні, ясні думки**, про те, що називаємо «триманням голови
догори», довіррям у власні сили чи взагалі «оптимізмом».
Читаемо: «Навіть і хворяве тіло поздоровшає від надійних
та радісних думок, від здорового думання». 1 навпаки: «Не-
раз люди попадають і в нервові недуги тільки тому, що нер-
ви безнастанно напружаються, але не мають нагоди злегчу-
вати свого напруження від широкого сміху». Автім яке зна-
чення має настрій і взагалі **психічний стан** навіть при таких
затяжних недугах, як туберкульоза, про це загально відо-
мо.

Оцей психічний настрій важний не тільки для одиниць,
але й для народів. Читаемо: «Гумор свідчить про здоровля,
життеву силу **й добре самопочуття** не тільки одиниць, але
ї цілої суспільності. Недостача гумору підтинає сили на-
ції, як отруя». Воно не припадкове, що—як читаемо—«най-
знаменнішою признакою англійської вдачі є гумор». Або ось
така дрібниця: «Я бачив раз в англійськім часописі пошуку-
вання за домашньою служницею й це оголошення кінчилося
словами: має бути християнкою й веселої вдачі». Але ж
бо англійці пошукають не тільки за веселими служницями,
і не тільки визначаються гумором у приватному житті чи на
сторінках гумористичних часописів, але англійський гумор
стрічаємо й у промовах парламентарних представників, і в
літературних творах, і в фільософічних працях, і взагалі
всюди там, де приходить до голосу англійська вдача. 1 не
тільки стрічаємо гумор, але взагалі ясні думки, ясні тони й
ясні барви, себто бачимо творення оптимістичної атмосфе-
ри в собі, а що важніше—**навколо себе** *). Це проявляється

*) Чи не характерна нотатка: «Тверда англійська вдача
не любить сліз. Коли англієць навіть і розчулиТЬСЯ, то **ста-
рається свої емоції заховати від посторонніх глядачів**. У ча-
сі коронації нова англійська королева попала теж у розчу-

навіть і в привіті двох людей між собою. Наші люди в англо-саксонських країнах стрічаються від ранку до ночі з отим:

- How do you do ?
- How are you ?
- All right ! And you ?
- All right ! **).

І оце «о-райт!» почуете від кожного, і від того також, що перед годиною був зліцтований до нитки чи стрінув його інший удар долі. Але, мовляв, що то кого обходить?

Але чи це тільки англійці? Подібно й наші люди у Франції чують від ранку до ночі отек Comment allez vous ? » : Comment ça va ? » — « Ça va bien ! » — « Ça va ! » ***).

І це «Са-ва!» також домінує. І відай здивовано видивилися б на чоловіка, коли б він сказав: «Са не ва па».

Зате, коли двох українців стрінеться, то здебільша вивязується такий діяльог:

- Як маєтесь?
- А коло Вас що чувати?
- Та біда, рахувати.
- Ой, біда, це правда.

І тут зачинає один одному «плакати до камізельки». І це «біда» можна почути навіть й від того, що перед годиною дістав спадок або з іншої причини не має потреби про біду говорити. Читаємо (1937): «Цікаве явище. Куди не гляньте, з ким не заговоріть — всюди нарікання. Навіть директори

лення й у висліді по її лиці потекли сльози. Ці сльози зловили фільмові апарати й утривали на фільмі. Але архиєпископ Кантенбері і лорд Норфолк, маршал двору, рішили, що цю сцену зо сльозами треба витяти з фільми».

**) Як маєтесь? — Як вам ведеться? — Добре! А вам?
— Добре!

***) Як вам поводиться? — Як ведеться? — Добре (іде то).

наших найповажніших та найбагатших економічних установ постогнують».

Це «біда!» стало вже, так би мовити, мовним фасоном. У нас здивовано видивилися б на чоловіка, коли б він на питання: «Як маєтесь?», відповів: «Прекрасно! Чудово!», і зачав хвалитися своїми успіхами. Бо в нас також є звичкою ділитися хоч би з першим ліпшим стрічним своїми журбами й невдачами, і то розмазувати їх щонайосновніше, але не з успіхами. Такий оригінал-оптиміст, що ні з того, ні з цього зачав би ділитися своїми успіхами, надто відбивав би від загального фону, навіть викликав би просто неприємне враження так, неначе б виломлювався з-під загального правила «біди», неначе б ця «біда» була для нас усіх обовязковою й неначе б, коли «біда», то «все в порядку». Невідомо, що люди уникають говорити про свої успіхи, неначе в тому є щось «не в порядку», неначе треба соромитися цього, неначе в тому є якийсь злочин. Навіть читаємо: «Якщо б хтось у нас сказав, що йому не «біда», то наразився б на певні підозріння, що «він мусить красти». Тоді, коли напр. в Америці кожну одиницю цінять по її успіхах, а зокрема по придбанім маєтку й навіть принявся зворот: «я варт стільки то доларів» — у нас із таким критерієм ані не виходить; він не тільки в нас здається дивним, але в нас взагалі треба соромитися своїх успіхів, а передусім свого багацтва, а на всякий випадок не лізти з тим перед чужі очі (нераз навіть із новими черевиками). Зате зовсім не треба соромитися лізти перед чужі очі з своїми журбами, з своюю «бідою», з своїми невдачами, та показувати й роздрапувати рани! Що більше, це деколи навіть «імпонує»!

Ще цікавіше, що ховання з успіхами маркантне не тільки в приватному житті, але й в політичному. На підставі нашої щоденної публіцистики можна набрати враження, що в нас із кожним роком гірше й гірше та нераз просто дивно, як ми взагалі ще існуємо. Це вже рідкий оптимістичний голос, який стверджує: «Нам здається, що, не вважаючи на всі завади й перепони, українство в цілості все таки поступає вперед». «Здається»! Хоч навіть сліпому вже не повинно ні

чого здаватися. Десь в інших країнах хваляться навіть тим, що плянують досягнути, а не то тим, що вже досягнули. Про наші успіхи вже скоріше довідаєшся з ворожої преси. Робити порівнюючі студії виказуванням дотеперішніх успіхів підбадьорувати до дальших, якось не лежить нам на се рці. Вже скоріше нам до вподоби заперечувати успіхи, успіхи досягнені нами в боротьбі з ворогами, коли ці успіхи виказують вороги, і то заперечувати на ділі не так перед ворогами (вони й без нас знають, як є!), а перед нами самими. Або чи не характерне: коли перед кількома роками видвигнено перед чужинцями аргумент боротьби за самостійність (хай і нерівної боротьби), то знявся страшний вереск між нами: «Тихо! Тільки не з таким аргументом! Осудять нас, а не ворогів»! І носилися ми по цілім світі (політичнім світі!) з іншим аргументом: побитими задницями, та й ще (так виходило!) побитими ні за що, ні про що, себто з отим специфічно нашим: «кривда нам ся діє!»

Отже культ «біди».

Але не тільки це. Дозвольте на дрібний, але характерний приклад із моого особистого життя. Коли я перед 10 роками приїхав до Львова й мав відбути розмову з низкою людей, то мій приятель, що грав ролю моого провідника, заявив: «Лише, друже, роби всюди поважно-трагічну міну, не наче б ти на похорон приїхав, бо інакше візьмуть Тебе просто за паяца й викличеш загальне згіршення». І справді довелося мені всюди стрічати похоронні міни. Пардон! Не всюди. Попав я тоді в одне місце, де звичайно люди (не тільки українці) мають найменше причин до веселості. До тюрми. І то між 12-ох учасників процесу в справі Собіньского, з яких 2-ох очікували (і таки у час мого побуту там були за суджені) на кару смерти. Може це кому цікаве: такого веселого товариства хоч із свічкою шукай: від ранку до ночі веселість, сміх, жарти. Висновок? — Висновок той, що веселість не чужа нашій природі, що ми маємо відчуття гумору, що ми потрапимо сміятися навіть там, де іншіплачуть. Якось недавно читаю: «Але саме цього гумору є в нас більше, ніж в інших народів. Підіть на якінебудь наші похоро-

ни — люди йдуть за домовою і явно сміються, оповідають собі анекdotи. Виходило б, що ми навіть смерть беремо легко». Зате... «Зате — читаємо далі — якби в нас появився Марк Твейн, то ніхто не вважав би його за письменника. У наших органах уже нераз можна було вичитати епітет у рецензіях на пісні Шова, що це — блазень».

Вибачте за ще одну нескромність, але хоч приклад особистий і дрібненький, зате характерний: Коли я, починаючи одну розвідку, дозволив собі (до зрештою поважної, та й ще дразливої, теми) внести дещо веселості, стрінув я на обличчях моїх найближчих збентеження та заміти: «Не поважно!», або більш стримані: «Занадто вже «оригінально!», а то й зовсім отверті: «Повикидайте всю цю гумористику!» Це приклад із дійсності. А тепер дещо з царини фантазії: коли б так між нами знайшовся чоловік, що запропонував би заложення при Українськім Вільнім Університеті катедри — гумору, то можна б побоюватися, що його взяли б просто за людину «без пятої клепки» й цей оригінал міг би скомпромітуватися раз на завжди. І то не дивлячись на те, що напр. читаємо: «В університеті Колюмбія в Злуч. Державах Півн. Америки утворено нову катедру гумору. Викладачі в цьому виділі мають титул професорів або доцентів гумору. Першим професором гумору став філософ і гуморист Деймс Конан, якого виклади, перейняті ширим гумором, тішаться великими симпатіями. Він радо приняв це почесне становище й хоче навчити своїх слухачів, як викликати добрий настрій, охоту до сміху та життєрадісність». Міжтим по правді сказавши, нам, українцям, скорше була б потрібною така катедра гумору, ніж американцям, і то не тільки тому, що американці сміються самі й розсмішують інших, почавши від творів Марка Твейна, а скінчивши на відомих у цілім світі кінових «американських комедіях», але передусім тому, що між нами, українцями, плекається протилежний культ — культ смутку.

Отже побіч культу «біди», маємо другий культ — культ смутку.

І ці два культу плекаються так у приватному житті, як

ще більше (і це важніше!) в — суспільному. Зокрема в піснях, і музиці, літературі, публіцистиці й політиці, коли не всевладно панує, то на всякий випадок домінує тон «біди», «жебрацтва», «суму», «жури», «слоз», «кривд» і «національної трагедії».

Скажете: та ж ми гноблені, та ж не на рожах устлане наше життя, та ж живемо просто в пеклі національної неволі: отже що ж, маємо замикати очі на те все, маємо те все замовчувати й тільки сміятися як дурні?!

Ні! Навпаки, не сміємо замикати очей і що більше, треба нам їх якнайширше отворити; і також не сміємо мовчати, а якнайбільше кричати, і то кричати не «от так собі» чи тому тільки, що нас щось болить, але на те, щоб ділом змінити теперішній стан. Але ж бо це повинно звязуватися з культом боротьби й культом сили, а не з культом безсилого плачу, скарг і біди. Боротьба (зо злу теперішністю за кращу будучість) таки абсолютно нічого спільногого не має з **замилуванням** до плачу, скарг і з культом **слабости**, а тим менше з замилуванням до **безпричинного розжалоблювання** себе в роді:

«Віють вітри, віють буйні,
Аж дерева гнуться,
Ох, як болить мене серце,
Самі слози ллються».

Або:

«Не жур мене мати,
Бо я сам журюся
Вийду на гороньку
Від вітру валюсь».

Або:

«Журюся я, журю, як вечір, так рано,
Бо в моїм серденьку веселости мало.
Гей, веселости мало!»

Або:

«Ой, жаль, жаль, жаль серцю буде...»

Або:

«Розжалобилася душа у смутках непомірних..»

Чимало подібного можна навести. Та ж це, панове, пісні, пісні з репертуару «улюблених», які постійно співаємо, коли тільки зійдемося в двійку-трійку (поговоривши перед тим про «біду»*). Та ж до всіх чортів, чи не ліпше вже сміятися як дурні, ніж ось так сумувати й плакати?! Автім чи цей сум і плач має щонебудь спільногого з нашою неволею? Де тут є вже не казати отої крик за волею, але де є тут хочби оші «кривди»? Та ж це просто плач і сум «отак собі», щоб поплакати й посумувати, розжалоблювання себе просто для самого розжалоблювання. А з другого боку, хоч це нічого не має спільногого з нашою неволею й бортьбою за кращу долю, чи таким розжалоблюванням, і то безпричинним розжалоблюванням себе, не розніжнююмо себе й не тратимо життєрадісності й життездатності, а кінець-кінців і здібности до боротьби, і то як одиниці, і як члени суспільності?! Ось як чужинці дивляться на проблему боротьби й самопожалування: «Ван Вік Брук каже, що **самопожалування** робітників **підриває їх здібність до боротьби**; людина, що жалує себе, вдоволяється милосердям над собою; така людина до боротьби проти лиха не береться».

*) Щодо загального характеру української пісні, читаємо: «На думку Гоголя, ніяка народня музика не передала гнету, болю та терпіння народу з такою переконливою силою, як українська. Українська пісня вносить більше елементу **ліричного** — **«жалісного»** (як казав Остап Вересай), впроваджуючи хроматику. Назверх принялася загально думка (і то не тільки в нас), що характер української народної пісні переважно **сумовитий, мелянхолійний**, що відповідало б і цитованим словам Гоголя, який мабуть ще вазнажував, що українська пісня, якщо й засміється, то **крізь слізози...** Б. Шарліт у своїй книжці про Шопена, вказує, що цей питомий Шопенівський музі **«жаль»**, носить виразні впливи української народної пісні. На думку проф. З. Недлього українська пісня більш **лірична**, як більш епічна московська пісня».

Не диво, що хтось навіть висловився: «Чим поважніше є життя тим більше дотепу потрібно».

А в нас справа навіть не так у сумі, плачі чи біді. Бо в нас сумують, нарікають і плачуть також (і то відай таки частіше) без ніякої причини, а навіть із замилування чи звички, себто неначе для своєрідної «приємності». І не тільки в тому справа.

Дозвольте, що відбіжу дещо від теми. Недавно писав мені один знайомий: «А все таки не погоджуся з теорією «біфстексів», бо ось від коли я не їм мяса, почиваюся дуже добре, далеко краще, ніж коли їв мясо. Тому ціла ця теорія пса варта». І правду сказав мій знайомий, лише з тим додатком, що він уже від 15 років хворий на шлунок (та інші органи тіла), дотримує дієту й не тільки не їсть мяса, але й різні інші потрави й напитки, доступні іншим смертельникам. Тому для нього «мясна» теорія пса варта. А для мене його шлунок пса варт. І найцікавіше, що — оба маємо рацио. Подібно для хворого на серце буде «пса варті» руханка й спорт, які для здорових людей впливають цілюще на тілесний розвиток. І тут обі сторони — хворі й здорові — будуть мати рацио. І обі не будуть мати рациї, коли здорові допоручатимуть недужим на серце... марафонський біг, та коли недужі допоручатимуть здоровим триматися здалека від руханки й спорту. Є недужі, що їм шкодять соняшні проміні й для них сонце також «пса варт», хоч сонце джерело всього життя на землі. Ще іншим недужим шкодить вода, то знову гірське повітря чи морське повітря... І все це, так би мовити, в порядку аж доти, доки всі ці недужі не вважатимуть, що здорові повинні приновлюватися до них.

Але це відноситься не тільки до таких фізично недужих. Читаємо: «Коли ж ви не маєте настільки сили волі, щоб примусити себе держати голову вгору, мати довірЯ до самого себе й вірити в кращу будучність — ну, то з вас дійсний нездара та лedaщo». Отже є психічні нездари-каліки. І як одні втікають від сонця, води, повітря та їди, так другі від сміху, радости, ясних думок і знаходять «добре

почування» чи «полегшу» в 'смутку чи розжалоблюванні себе. І ось що тут важне: коли вже комусь від того «легше» — хай собі сумує, хай гризеться, хай плаче скільки хоче; але хай сумує Іван, Микола й Данило, і хай це роблять самі для себе, в замкненні, щоб їх ніхто не бачив; хай не носяться з своєю журливістю й сумом між нами всіми, хай не заражують ними інших, хай не творять навколо себе середовища чорних думок, чорних тонів і чорних барв, себто хай не роблять із того всього — **суспільної справи**.

Бо й без них буде багато праці в нашім засумованім, загриженім, зневіренім і заплаканім середовищі, що його творимо всі: почавши від розмов Петра з Степаном про «біду» й співу Семена, Осипа та Данила про «самі слози ллються», почерез вігнискаючі слози проповіді священиків (чим більше плачу, тим ліпша проповідь!), театральні вистави (критерій подібний) і літературу — а скінчивши на наріканнях економістів і жалях на «кривди» наших політиків. А творимо всі тому, бо наше середовище, як і кожне інше середовище, підлягає правилам, що їх зясоває одна чужинна приповідка: «Впав ти між ворони, то крякай як вони». В заплаканім середовищі й найбільший весельчак не засміється, а коли й засміється, то — дістане по ший. Себто проблема тільки в тому, щоб заплакане середовище перемінити в розсміяні, веселе, життєрадісне, отже в таке середовище, де — на підставі того самого правила — не відважиться ніхто заплакати, а коли заплаче, то дістане по ший.

А щоб така переміна настала, треба наперед поширювати через мегафони й безперестанку повторювати голоси тих нині нечисленних смільчаків, які хочуть, щоб наша суспільність мала світлі думки, щоб у нашім середовищі лунали веселі-бадьорі тони та щоб ми були в полоні ясних барв.

Отже даймо голос тим смільчакам:

«Я хотів би пісень, що розпалюють грудь, що як сурми взывають до бою. Я хотів би пісень, що мов громи тудуть; що пірвали б народ за собою!»

Або: «Ми хочемо бойових маршів! Ми хочемо пісень,

що творили б міт про змагання й боротьбу твердої раси, що традицією сягає до славного князя Святослава! Поети й музики українські, дайте нам нових пісень!»

Або (на адресу наших письменників): «Дайте нам геройчу творчість, повну величі й самопосвяти! Доба є геройчна, плекаймо культ героїв! Нам не треба героїв терпіння, нам треба героїв чину!»

Або (на адресу наших малярів): «В нас представляють виключно моменти, де нас бути, викликаючи тим зовсім непотрібний настрій дефектистичного фаталізму. Чому як раз нема в нас походу на Київ, бою під Мотовилівкою, піднесення прапорів на Чорноморській флоті і т. д.».

Або (на адресу публіцистів): «У нас треба вистерігатися пессимістичних картин. Наш народ занадто й так кохается в смутках, журавлиніх «кру-кру». Пессимістичних інекцій щоденно достачають нам наші милі «сусідоньки» — плекаймо творчі, свіtlі, додатні, оптимістичні нотки. Кожен свідомий народ так робить. Чи не перевиховали себе японці, чи не стали іншими італійці? Що ж не змінились ані ми хоч трошечки на ліпше від революції?».

Або (на адресу наших драматургів і аристів): «Хочемо вчити геройства, патріотизму та пожертвування для загальної справи, для народу, для держави, а на сцені представляємо, як то герой вмирають, як їх мучать, калічать, запирають до тюрми».

Або (на адресу нас усіх): «Радіємо Шевченкові й що року справляємо йому річницю смерти, замість уродин, хоч день смерти поета сходиться з днем його уродин. Навіть на сцену приносимо хрест і могилу, які нагадують нам смерть і які ділають гнітучо на настрій публіки та відтягають увагу людей від живої творчості генія».

Дозвольте, що знову дещо відбіжу від теми. Якось раз наборщик-чужинець стрінув мене в друкарні: «Це вже, наше, і на мої нерви за багато. Подумайте, в однім числі: і спомини з тюрми з описом жахливих тортур, і стаття про закатовання Басарабової, і стаття про Крути, де вас набили. Не маєте вже інших тем, чи що?» Признаюся, що ці

слова мене поразили. Початково обурили, а потім змусили до застанови. А якось недавно (У. 1937) читаю: «А однак Крути — це всеж **поразка** з військового погляду. Невже по разка має бути символом Сімнадцятого? Нехай Крутянська трагедія була перемогою духовою, чи ж не мали ми в тих часах якоїсь більшої **перемоги**, і то не тільки духової? Вона існує. Про неї з захопленням говорили сучасники. Ця перемога сталася короною всіх мобілізаційних зусиль молодої української держави, ця перемога — завершення й **символ Сімнадцятого**. Який же це бій і яка перемога? — Бій за Арсенал і здобуття Арсеналу (16-23. 1. 1918). Бій вигралі українці. «Арсенал» чужинства здобуто й розмежовано на чотири вітри. Повстала традиція молодої гордості, традиція нищення всіх чужинецьких «Арсеналів» на власній землі».

«Арсенал — символ Сімнадцятого! Але хто з нас досі святкував його? Та що там святкував: чи ми хоч згадуємо цю нашу перемогу? Чи ми в масі, хоч знаємо що про цю перемогу, ось так як знаємо про Круті? Отже справа не в тому, щоб не святкувати Крут, отих українських Тернопілів, вkritих несмертельною славою, а в тому, щоб побіч Крут святкувати Арсенал, а коли вже не святкувати й окрільовати також несмертельною славою ту перемогу, при якій також ллялася українська кров, то хоч не прикривати її пилом забуття, хоч згадувати її, хоч знати про неї. І не тільки про Арсенал, бо це не одинока наша перемога за 1917-1921 р. р. прикрита пилом забуття. Витягаймо їх з-під того пилу, не замовчуймо їх, не ховаймося з ними так як ховаємося взагалі з нашими успіхами в приватному й суспільному житті.

Алеж бо гірше: те, що відноситься до теперішнього нашого приватного й суспільногого життя та до нашого недавнього минулого, відноситься й до нашої давньої минувшини. Поляки в час своєї неволі носилися з «Боєм під Рацлавіцами», «Боєм під Грунвальдом», «Королем Собескім під Віднем» і іншими Болеславами Хробрими, Ягайлонами, Бартонами Гловаткими, легіонами Домбровського, та навіть фан-

тастичними панами Володийовскими й Заглобами, що ними занималися польські поети, малярі, письменники, педагоги та історики. Вони не тільки відновлювали минувшину з пороху забуття, не тільки витягали все світле з тої минувшини, але обчищували цю минувшину з сміття, прикрашували її, вибілювали чорне, фантазували, навіть брехали, коротко всячими способами — правдою й неправдою — забронзовували своє минуле. І зовсім не вийшло їм на шкоду те, що в цьому забронзовуванні загналися так далеко, що сьогодні у вільній Польщі — відбронзовують його (що також їм тепер це не шкодить).

А в нас? Хто з нас не то святкує чи оспівує напр. перемоги Хмельницького під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями, але хочби фахово опрацював ті стратегічно геніальні перемоги, що могли б стати об'єктом студій і подиву в усіх військових академіях, подібно як битви Наполеона чи інших славних полководців?! Чому в поросі забуття лежать спіжеві універсалы Хмеля, з яких можуть черпати науку наші публіцисти, політики, педагоги й письменники? А наші малярі не мають чого шукати в цій добі? Чи один одинокий образ «Візд Хмельницького до Києва» має творити між нашими масами традицію по великому Гетьмані? А перемоги Сагайдачного — добуття Кафи, Трапезунту, розгром турецької флоти, похід на Москву, розгром москалів над Окою, добуття Путивлі, Ливнів та ін.? А перемоги Виговського під Конотопом, Богуна під Вінницею чи хочби добуття запорожцями Царгороду (в 1615, 1620 і 1624 р. р.), не говорячи вже навіть про того рода бравурні перемоги як добуття 800 козаками Хотина й 184 гармат?! Чому з козацької доби маємо трильогію якраз про нашу найбільшу історичну поразку під Полтавою, поразку, що її якраз святкують москалі як свою найбільшу перемогу?! А численні повстання від Лободи й Наливайка до Залізняка й Гонти? А княжа держава з атмосферою здобувців, з прибиванням щитів на брами Царгороду, з воєнними походами на Грецію, Болгарію, Дон, Тмуторокањ і Каспій?! Чому (за винятком кількох одиниць) наші

поети, малярі, письменники, публіцисти та інші виховники суспільності позамикали очі й вуха на цю імперську добу нашої історії? Чому маємо з цілої тої доби вдоволятися старинним епосом про похід Ігоря на половців, а й з цього геройчного епосу найбільш захоплюватися — «плачем Ярославни»? Де в нас взагалі святкування повстання «Січі», козацько-гетьманської держави, повстання княжої держави чи королівства Галичини й Володимириї? Чому з приводу першого чужинного — і, що важніше, не тільки чужинного! — роману з недавньої визвольної боротьби України читаємо: «Мусів чужинець змалювати цю геройчу добу? Мусів німець дати цей епос українського недавнього минулого?».

І то все діється тоді, коли вороги докладали й далі докладають усіх зусиль, щоб знищити не тільки наші державницькі традиції, але взагалі винищити найменші сліди нашого минулого (хочби й привласненням собі частини того минулого, як напр. княжої доби). Читаємо: «Наша батьківщина побила, здається, рекорд щодо бідності, малочисельності й кепської захованості памяток своєї колишньої культури. Мається враження, проїзжаючи Україною, що ми народ без минулого, без традиції — так мало в нас загалом історичних памяток, а зокрема наших, коли поминути памятки чужинецького панування. Де тепер колишня слава наших жнязів та гетьманів? Де їх святині, твердині, палати, де їх клейноди, їз зброя, їх стяги, де їх гробниці? Що лишилося у Львові, Перемишлі, Галичі чи деінде з колишньої слави? — Не зсталося навіть убогих руїн!».

Коли я не то ходив по музеях, але хочби переходив напр. по берлінській Кайзерале, де вишивковані памятники всіх німецьких володарів від найдавніших часів, і де кожний прохожий, а зокрема кожна дитина за кожним проходом побирає лекції минулоЯ слави німецького народу, — коли я звиджуав паризький музей Інвалідів, який дає перегляд минулоЙ воєнної слави французів, і де збережені не тільки гармати, прапори, мундири, маршалковські булави чи саркофаг із тілом Наполеона, але найменший предмет із життя На-

полеона, — коли я проходив віденським Бургом чи оглядав чеські або польські музеї, старинні замки та інші памятки минулого — словом, коли я бачив, як члени інших народів можуть власними очима бачити і власними руками дотикатися до свого минулого, то мимоволі приходило на думку Шевченкове:

«Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряницина стойть
Хочби убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун....?».

І ось у тому часі, коли вороги нищать нам наші традиції, коли фальшують нашу історію, коли навіть кости наших предків порозкидані ворогами*), коли й ще нині — як

*) Читаємо: «На заранні нашої історії гине в бою з Печенігами на Дніпрових порогах найбільший наш лицар, князь Святослав Завойовник. З голови його кровожадний побідник казав зробити чашу на вино, а кости його спочили в якійсь невідомій могилі з тими, що разом із ним лягли на полі бою. А оце кости великого будівничого української держави — Володимира Великого, що спочили були зразу в підземеллях Десятинної церкви, викинуті звідти під час руйнування Києва татарами, порозкидувані по різних церквах, голова як реліквія спочиває в Печерській Лаврі. Ярослав Мудрий похоронений мабуть у Софійському соборі, але цілковитої певності про це не маємо. Так само не маємо певності щодо могил усіх наших київських князів інших дільниць старої української держави. Родонаочальник галицького княжого роду Ростислав згинув на далекій чужині, отрощений на бенкеті византійського посадника в Херсонесі. Не знаємо, де поховані сини Ростислава, Володар Перемиський і Василько Теребовельський. Не знаємо, де находитися моги-

читаємо — «охороняючи свій Кремль, палату царів Романових, церкву Василя Блаженного та інші російські памятки, москалі рівночасно послідовно нищать старовинні українські памятки, і так знищено славний Михайлівський монастир, старокнязівську памятку з XII ст., що її по руїні Батия та Менглі відбудували наші гетьмани Хмельницький і Мазепа, а тепер руйнують другу таку памятку — Видубицький монастир, збудований іще скорше, в XІ ст., а оце продають до Америки бібліотеку й архів Київо-Печерської Лаври» — коротко в тому часі, коли вороги роблять усе можливе для знищення всяких — фізичних і духових — слідів

ла Ярослава Осьмомисла (як подають часописі останніх днів — дуже можливо натрапив якраз на ню Др. Пастернак при розкопках Крилоса.-Моя пр.) Роман Вел. що злучив Волинь із Галичиною, згинув у бою з поляками під Завихостом над Вислою і там десь находитися його невідома могила. Один із перших гетьманів, Байда Вишневецький, згинув на турецькім гаку в Царгороді й кости його спочили мабуть на дні морського проливу. Криштоф Косинський, визначний організатор «Січі», згинув у бою з ляхами під Черкасами й там десь спочиває у незнаній могилі. Гетьманові Іванові Підкові зрубали голову на львівськім ринку. Наливайко, теж козацький гетьман, згинув у страшних муках, спалений живцем у мідяному біці у Варшаві. Мих. Дорошенко згинув у бою з татарами на Кримі, під мурами Бахчисараю й там спочивав в якісь братській могилі. Найбільший наш національний герой, Великий Гетьман Богдан Хмельницький, не зазнав спокою від ворогів і по смерті; Його кости, що спочили у церкві у Соботові, приказав викинути з гробу ляцький полковник Стефан Чарнецький. Петро Дорошенко помер далеко на Московщині, гетьман Данило Многогрішний засланий москалями на Сибір, там помер. Така сама доля стрінула гетьмана Івана Самойловича. Тлінні останки Івана Мазепи спочили в монастирі св. Юрія в Галаці. Павло Полуботок згинув у московській тюрмі в далекому Петербурзі. Останній кошовий «Січі» Петро Кальнишевський запроторений москалями на Соловки й там помер».

нашого минулого — ми самі замовчуємо світлі, героїчні, славні сторінки нашої минувшини.

Але ж є щось ще гірше. Ми не тільки не забронзовуємо нашої минувшини, не тільки замовчуємо героїчно-спіжевий бік тої минувшини, але ми робимо щось зовсім протилежне. Читаємо: «Всупереч добрим звичкам могутніх націй, ось хочби британців, які в минулості своїй спостерігають лише додатні сторони, поліщаючи осуд помилок спеціялістам історичних наук, в українців завелася хороблива якась манія опоганювати все, що діяли предки». Ми витягаємо з нашої минувшини все чорне, погане, кволе, ми навіть біле підчорнююмо, ми з тою ціллю нерідко фантазуємо, ми неначе завзялися творити — і то правдою й неправдою — чорний міт, коротко ми опоганюємо наше минуле. «В нашій психіці й в нашій виховній практиці — як хтось недавно висловився — вкорінилося примінення негативних прикладів і темних сторінок нашої минувшини та витягання на денне світло дійсних, а ще частіше вигаданих помилок наших діячів». А тому напр. з княжої доби перемелюємо на всі лади княжі межиусобиці, з козацької доби всякі невдачі й темні сторінки наших гетьманів і все інше, звязане з упадком нашої козацької держави, а з найновішого визвольного зりву — як хтось висловився — «вихователів»-дефетистів цікавить якраз не героїчна, не надлюдська сторона недавньої української історії, а сторона її слабостей, її упадки, її буденщина, цікавлять їх просто плями на героях і болото на чоботах бійців. Коли б вони були французами, то в Наполеоні їх цікавив би перед усім його відступ із Москви, усі його поразки й великі помилки; можливо, що вони б його, що зле говорив французькою мовою, не признали б вкінці за француза. Яко росіяни, вони б не шанували Петра Першого за те, що він ганебно програвав війни з турками, що остаточно не приборкав України й відступив із Польщі, що хворував на сифіліс і підписувався переважно по-німецьки. Коли б були поляками, як же б вони розправились із усіма польськими королями, переважно чужинцями, як би вміти знищили авреолю типового дилетанта Косцюшко чи золотого паничика Понятовського».

Коли ми при Наполеоні: я бачив у музеї найменші дрібниці по Наполеоні — не то його державні акти, записи чи листи, не то його мундири, капелюхи й шаблі, але табакерки, ліжко, навіть його випханого коня; але я ніде не бачив його... брудних онуч чи інших родів білля, хоч напевно він їх мав. Зате щодо нас не рідко є враження, що ми в наших духових «музеях» збираємо, коли не виключно, то передусім — брудне білля наших предків.

На невідповідність такої методи суспільного виховання зачинає вже дехто з нас звертати увагу. Ось недавно (2. У. 1937) ми читали: «1 що з того, що без кінця злякано будемо стверджувати існування хиб людських в історії? Нікого саме підкреслювання хиб не виховує — це знає кожний вихователь у війську, школі чи церкві. Навпаки це найпростіша дорога до **зневіри** в себе. А тимбільше у **вихованні мас** до історії. «Не можна вигнати з себе — каже сучасний педагог — життєвих сил, навіть коли б ми їх зогиджували. Психологи знають, що лише тоді можна перевиховувати характер, коли будемо його вивищувати». **Вивищувати свої ліпші сторони** й тим свідомо органічно гнобити гірші сторони характеру, це є єдина дорога виховання. 1 тільки переживаючи й пізнаючи свої **перемоги** в минулому, тільки взявши з своєї історії **великі** (не малі) приклади зможемо насталити духа сучасників до великої будуччини».

Або зчерги читаємо (24. У. 1937): «На злі ще ніхто не навчився добра. Ніхто з батьків не поведе своїх дітей до коршми чи до дому розпусти, щоб показати дітям яким не треба бути. Ніхто не дає поняття про красу, показуючи негарні речі. Нікому не прийде в голову виробляти в своїх вихованців мистецький смак, показуючи бездарні образи й будівлі чи змушуючи слухати якогось базарного скрипача. 1 справді, чи знайдеться тверезого розуму виховник, який із метою належного виховання дітей розкривав би їм усі гріхи, грішки, вади й похибки їхніх тата й матері в той час, як діти шукають у них необхідного їм, як сонце, ідеалу? Загалом виховники повинні памятати, що критика й порпання в темних закутках минулого — для кабінетів і науки, але не для

виховної акції, не для ширшого форуму. Тільки світлі образи з нашої минувшини й сучасності, тільки герої й великі характери, тільки великі чини й пориви є виховними засобами. Творім світлі, близкучі легенди, як хочемо мати геройські великі чини. Очищуюмо наших більших і менших діячів від зайнущих, особливо від темних (а вони й в найбільшої людини є) рис, щоб мати ідеальні постаті, в ясних і чистих лініях».

Народи, як діти. Картайте безперестанку й несправедливо дитину, вмовляйте в ню, що вона туман і нікчемна, не похваліть її ніколи, а то й ще скритикуйте кожний її добрий вчинок, а виховаєте собі — і тумана і нікчemu. А наша нація зокрема є справді малою дитиною, яка ставляє щойно перші кроки. Чи безперестанним картанням із рівночасним замовчуванням її добрих вчинків і сторін та постійним вмовлюванням, що вона нікчемна, можемо викликати в ній життєрадісність, життєздатність, національну гордість, віру в свої сили й творчість?

Отже що? Взагалі не треба ні словом згадувати про наші хиби й недостачі? — Ні! Треба й то рішучо треба звертати увагу на ті хиби й недостачі, що їх можна й треба усунути, якраз так само, як і дитині треба звертати увагу, а навіть картати, коли вона щось зле зробила. Але це дуже далеке від ширення дефетизму в сучасності, не менш далеке від очорнювання нашого минулого й нічого спільногого не має з порпанням у бруднім біллі наших предків і сучасників, порпанням для самого порпання, і то якраз на стільки не має нічого спільногого, наскільки нічого спільногого не має самокритика з критиканством, справжній оптимізм із справжнім пессимізмом чи віра з зневірою. Себто треба передусім **самокритики**, а заразом треба повказувати на всякі **небезпеки**, які грозять нам усім, як нації. А цього якраз у нас найменше. Або як хтось підніс: «Голосно в нас можна лаятись, голоно можна валити, але представити основні помилки — не вільно». І не диво, що при такому стані — як читаємо — з другого боку — «у нас часто звичайну критику вважають бажанням «насолити» чи когось «валити».

Що більше — і це дуже характерне — при рівночас-

нім замилуванні до чорних кольорів, панує в нас своєрідний «оптимізм» там, де йде про нас усіх (самокритика нації), і там, де йде про кожного з нас зокрема (самокритика одиниць і груп), оптимізм витворений запиханням голови в пісок, оптимізм, проявлюваний почавши від кількостевої самопевності (45.000.000!, «шапками закидаємо!»), черезолословні й бéздущні словословя про «невміращість української раси» чи «вічність української нації» (отже нічого боятися, можемо далі спати!), а скінчивши на неоправданих надіях на чужі сили (при рівночасній не менш неоправданій зневірі в свої сили!). Часом є враження, що ми понакладали собі на очі окуляри, в яких одно скло чорне, а друге рожеве, при чому через рожеве скло дивимося на речі, на які вже ліпше було б дивитися через чорне скло і навпаки. На це хтось недавно звернув увагу: «Горе нації, що боїться глянути правді в очі. Тому зло в нас діється, коли втікаємо перед правдою. Невжеж утікаємо? — Так! Бо **переборщуємо** або в один, або в другий бік. Від найчорнішої краски скачемо до найбільше рожевої. Сильний оптимізм перемінюється навіть впродовж мінути в безнадійність. У нас нема ніякої «середини», є тільки дві крайності, а між ними — провалля. Себто обріхуємо себе самих або неоправданими рожевими надіями, або переборшуємо чорними думками. Ми не хочемо правдиво оцінювати ні положення, ні людей. Чи не вистачала нам якась мала обіцянка, щоб ми на ній оперли всю нашу політику? Чи не обдурювали ми себе надіями в «справедливість» Антанти чи в силу Ліги Націй? Чи не надіялися ми колись золотих грушок на вербі від «православного царя» і вірили в заключену «угоду»? Переборщення — чи навіть брехня — на рожево тягнулася червоною ниткою в нашій політиці від давен давна. Тій рожевій красці протиставляється щораз більше друга крайність: обезцінювання всякої політичної сили, забріхування, що політично ми — найповніша нуля, а коли ще живемо, то це — так сказати б — тільки з ласки інших».

Як бачимо забагато рожевого там, де не треба, і також забагато чорного там, де не треба. Отже — міру треба **здержувати**: не впадати в невідповідний «оптимізм», як і в

злий пессимізм, бо оба вони є чинниками **ослаблення**. Себто треба — як хтось висловився — «перемогати дійсність не трусливим, плітким, легковірним і безвідповідальним оптимізмом струся, лише повсякчасною творчою чинністю, чинністю духововою, а не демагогічною «бадьорістю», справжнім, а не святочним, лише моральним напруженням». І правильно хтось сказав: «Це не приятелі української нації, не творчі сили викликають вони з заховку народу, а присипляють його національну чуйність, коли не звертають уваги на те, що мусять українці самі з себе зробити, щоб дорівнювати державним націям».

Отже міру треба затримувати. Це **переходження всяких границь і мір** бачимо зокрема й в підході до темних закутків нашого минулого. Не ходить про те, щоб взагалі замовчувати й закривати наші історичні невдачі, бо — як хтось висловився — «історичних фактів годі заперечити чи закрити, і гірко чи негірко, а правду треба сказати й треба її вислухати». Автім — як хтось другий висловився — «тільки для такого народу історія є правдивою вчителькою життя, який маючи в своїй історії багато славних подвигів та світлих сторінок, опромінених їх сяйвом та гордий на славу з-за них, не забув і за свої прикрі невдачі й призадумується над ними, щоб вони не повторилися в майбутньому і тільки такий народ іде певним кроком вперед і дійде до своєї мети, який знає не лише свої прикмети, але й хиби, і який старається прикмети розвинути, а хиби викорінити».

Ходить про щось інше: ходить щоб це призадумування над минулими хибами було роблене на **відповіднім місці, у відповідному часі, у відповідній формі** й у **відповідній мірі**. Ходить про те, щоб **домінували** в нас світлі, геройчні, славні сторінки нашого минулого, а не щоб ми давали **першенство** й клали **головну вагу** на безпереривне розबарування не - вдач, поразок і хиб наших предків. Ходить, щоб ми **заполіво** витягали з нашої історії все сильне й величне, великі чини й пориви, а не щоб ми, залишаючи це під порохом забуття, з насолодою витягали все кволе, темне й брудне. Ходить, щоб і до поодиноких наших предків ми не підходили

з побільшаючим склом до їх похибок і з щільно замкненими очима на їх позитивні діла та щоб не поневіряли ми їх памяті. Ходить, щоб нам перед очима постійно стояли великі характери й герої. Ходить взагалі про те, щоб творити світливий міт, а не чорний.

І то ходить зогляду на нас тепер живучих і на майбутні покоління, щоб запевнити нам перемогу й заощадити нам невдач і поразок, за які кидаємо камінням на наших предків. Бо ось що читаємо: «На загал у нашій літературі **забагато** негативів, **забагато** говориться про неуспіх, невдачі, терпіння, кривди, переслідування, тюрми, кайдани, плач, сироти; сліози й тд. Це все непримінні явища які відбиваються зле на **нашім харктері**. Замало в нас веселости й підбадьоруючого матеріялу. І тому ми всі на загал, прибиті сумом, **вічно приготовані на невдачу**. Ми вже навіть забули як виглядає перемога. З кожним ділом ми вже заздалегіть **приготовляємося до програної**. Отже ходить про те, щоб перевага негативів і чорних красок не витворювала в нас комплексу меншеварності.

Але не тільки про це ходить. Берім один приклад, що повказує не тільки на оте бабрання в темних закутках минулого, але й на куріозність того бабрання; приклад, що разом дає можність перевести порівняння з поступованням інших народів у подібнім випадку, і вкінці приклад, який через його характер і заангажування більшої кількості людей різних груп і політичних таборів ліпше вивезти на публичне форум: приклад із Драгомановим.

Драгоманова мали не тільки ми. «Драгоманова» мали також у тому самому часі чехи в особі Палляцкого, який не тільки проповідував федералізм у відношенні до Австрії, але йому належить вислів, що мовляв, коли б не було Австрії, то треба б було її створити. 1деї — як бачимо — анахронічні й несимпатичні для теперішньої чеської дійсности, а вже не говоримо про передвоєнну боротьбу чехів із Австрією. Авсеж чехи не тільки не перуть «брудного білля» Палляцкого, але не від сьогодні шанують його як одного з визначних своїх предків, та й ще «будителів народу», постави-

ли йому навіть памятники, поназивали його іменем вулиці, мости, тощо.

Але вертаймо до нашого Драгоманова. Для кращого зrozуміння справи, підійдім до нашого Драгоманова не в площині памятників і пошани як до «будителя народу», а з простою льогікою як його ідеольогічні й політичні противники. І ось що треба ствердити:

Що цілий багаж творчості Драгоманова, себто абсолютно й без винятку **все**, що написав Драгоманов, має примінення в сьогоднішній дійсності — цього не буде твердити й найбільш завзятий оборонець Драгоманова. Ми ідім далі й згори приймім, що **нічого**, і то абсолютно нічого з творчості Драгоманова не має примінення сьогодні. Та ба, приймім найбільш негативне заложення противників Драгоманова: що ціла без винятку творчість Драгоманова не тільки крайно шкідлива у відношенні до сьогоднішнього дня, але й була не менш шкідливого на свій час. Але... але чи якраз таке крайньо негативне становище не наказувало б поступати інакше, ніж поступаємо?

Коли кому це цікаве, може обчисляти розмір протидрагоманівської літератури й її відношення до розміру писаної творчості Драгоманова. Та важніше щось інше. Признамся, що коли б не протидрагоманівська література (і то література публіцистичного, та й ще також масово-пропагандивного характеру!), то я за винятком прізвища Драгоманова, кількох заголовків його творів і кількох загальникових фраз — нічого більше не знати про нього. Протидрагоманівська література не тільки запізнала мене дуже обширно з ідеями й взагалі з творчістю Драгоманова, не тільки примусила мене запіznатися з полемічною літературою оборонців Драгоманова з оригінальними працями Драгоманова, але запізнала мене з всякими подробицями з діяльності Драгоманова, з його оточенням, його перепискою, навіть із різними дрібницями його приватного життя, себто кінець - кінців спричинила, що я набув стільки відомостей про Драгоманова, що їх навіть у 1/100 частині до сьогодні не маю про Лесю Україну чи Міхновського, не кажу-

чи вже про Хмельницького чи Святослава. Це відноситься в ще більшій мірі до загалу повоєнної молоді, яка — смію твердити — оригінальних творів Драгоманова зовсім не читала, а знає Драгоманова тільки з протидрагоманівської літератури. Не говорю навіть про те, що протидрагоманівська література й виступи примушують забирати слово — обронців Драгоманова (не рідко творять їх!), яких культ Драгоманова був би чисто формальним, бо смію це також твердити — «драгоманівські» кола (за винятком одиниць — отих «оборонців» Драгоманова) не дуже то більше пріють над студіями оригінальних творів Драгоманова. Отже «що забагато, то нездорово» — як каже одна приповідка, і в тому перший парадокс переборщеності протидрагоманівської кампанії.

Другий парадокс ось який: коли противники Драгоманова поборюють його за його федералізм, русофільство, космополітизм і соціалізм, та роблять це, як заявляють, з огляду на сьогоднішній день, себто тому, щоб тими ідеями не заражувати сучасних поколінь і щоб ці ідеї не здобули сьогодні права громадянства — обронці Драгоманова не тільки промовчують, чи навіть заперечують русофільство й федералізм, але представляють Драгоманова як українського самостійника й соборника та ворога Москви й Польщі й навіть як того, що осудив унію Хмельницького з Москвою. Автім, щоб не бути голословним, ось цитат із полеміки обронців Драгоманова з приводу одного протидрагоманівського виступу: «Принципіально, програмово Драгоманів ставив українську соборну й самостійну державність, і то перший із українців у програмі з 1890 р. Драгоманів ставив українську справу політично й в європейському масштабі вже тоді, як про це не думав ніхто не то в Вел. Україні, але навіть у Галичині в конституційних умовинах життя. Драгоманів вимогав соборності української політики, добивався політичної, національної та соціальної свободи для свого народу, поборював московський і польський централізм, передбачив геніяльним оком прихід большевизму, як обновленого якобінства («соціалістичної шляхетчини»), критикуючи

клясову й історично-матеріалістичну теорію марксизму й т. д.*).

По правді сказавши, не розумію, пощо творити навколо особи Драгоманова ту задушливу атмосферу пральні старих брудів, яка тягнеться роками, і не розумію, пощо до тої атмосфери втягається молоде покоління. Чи не ліпше з таким самим запалом, але чимсь більш корисним заповнювати сьогоднішній день, який має в програмі далеко важніші й більш корисні завдання.

Приклад із Драгомановим не означає, що ходить тільки й виключно про Драгоманова, а тимменше, що ходить про оборону його ідей. Ходить про принцип, з яким взагалі маємо підходити до нашого минулого: чи маємо брати в темних закутках минулого чи забронзовувати це минуле? Від того чи іншого підходу залежить, яку ми традицію будемо мати: темну чи світлу. Через чорні окуляри будемо все бачити чорним, навіть і наших найбільших світочів. Автім чи вже не репетували навіть проти культу такого незаперечного національного генія, як Шевченко, мовляв, він безбожник, а до того ще й схизматик-православний, і не виключене що завтра може знайтися хтось, який на підставі по-російськи написаного дневника Шевченка, його знайомств і переписки з москалями й поляками, його приналежності до Кирило-Методіївського брацтва з словянофільськими ідеалами, повириваних цитатів його творів, а вкінці на підставі большевицьких і польських видань творів Шевченка й всього того, що москалі й поляки про нього пишуть (як про «приятеля» москалів і поляків) та рефератів деяких українців (з 1937 р.!) про «словянофільство Шевченка» — може доказувати, що Шевченко москвофіл, польонофіл і словянофіл і взагалі во-

*) Але ті самі, що так представляють Драгоманова, противідно методу примінюють до інших наших предків, не говорячи про те, що вони безжалісно очорнюють сучасних наших героїв, або що — як читаємо — «любуються в друкованні (цілими роками!) життєписів різних (російських, польських і т. д.) провокаторів», даючи такий «духовий корм» масам.

рог українського народу, а тому його культ треба беззастережно нищити тимбільше, що тому культові «пособляють» чи хочби толерують його самі вороги. Ще інший подібне зробить із Франком і тут візьме за вихідний пункт його співробітництво в польських газетах, його «безбожництво» (з тим уже виходили), його соціалізм, його твердження в роді «не люблю русинів» і т. д. 1 коли це можна зробити з такими нашими велетнями духа, то тим легше це зробити з іншими. Все залежить від того, з якого боку підійти: забронзовування чи очорнювання. Бо похибки й плями все знайдуться. Плями й на сонці знаходяться. А «помилятися — людська річ» — як твердили вже римляни. Тимбільше похибки не чужі — творчим людям. «Коли я помилявся, то тільки тому, що я людина» — сказав нещодавно Мусоліні.

Отже ходить про загальний принцип підходу до нашої минувшини. Ходить взагалі про цілу нашу минувшину, а не тільки про того чи іншого предка. Ходить про те, щоб затримувати міру в оцінці минувшини й поодиноких наших предків, щоб вказувати на хиби там, де це потрібне, і тоді, коли це потрібне, але не без кінця й міри братися з насолодою в темних закутках минулого й там де воно непотрібне, і тоді, коли це непотрібне. Ходить вкінці про це — як хтось висловився — «доки в історії критицизм не бере переваги й не затемнює зразків чесноти, розуму, моральної сили й геройства наших предків, вона не перестане бути виховницею нашії». Отже не творім із нашої минувшини тільки експериментального стола для вузького кола політиків і публіцистів, а творім із неї також засіб виховання найширших кол народу.

Бажаємо надхнути широкі маси вірою в себе й гордістю на свій народ; бажаємо паралізувати чужі впливи й захоронити наш народ перед денационалізацією; що більше, бажаємо притягати до нашої нації чужі елементи. Чи вибираємо чорних родзинок із нашого минулого, а до того культ «біди» й «плачу» в теперішності є відповідними до цього способами? Вдумайтесь в положення неофіта або неосвідомленого члена нашої нації, коли йому доводиться чути лише

чорні тони! Вже нераз доводилося мені чути про фатальні наслідки навіть такої дрібниці, як поступовання в родиннім колі наших заокеанських емігрантів, які своїм дітям, роженим на чужині, залюбки представляють, як їм тяжко жилося в рідному краю, як вони там бідували й взагалі яка там біда, тощо, і в молодих душах повстає образ того «рідного краю» — нужденого, нещасливого, нездарного, без світлого минулого, без світлого теперішнього й без світлого майбутнього, образ не притягаючий, але відпихаючий, і то тамбільше відпихаючий на тлі сучасного їх оточення. Такі лекції «патріотизму» чи «асиміляційні» методи найменш відповідні! Але ж бо чи й на рідних землях культ чорних красок може бути добрым засобом, виховуючим не тільки молода покоління, але й мобілізуючим цілу націю до боротьби?! Чи може — навпаки?!

Та що більше, читаємо (29. УП. 1937): «Старші з острівом стверджують, що теперішнє молоде покоління, молодь і діти, передчасно старіється, стає пессимістичне й тратить охоту до життя. Де шукати причини цього лиха? — Темою щоденних розмов або й непорозумінь між батьками буває журба, чим обігнати найнеобхідніші видатки, чим оплатити податки, в що одягнути та взути всю родину, чим оплатити шкільну науку? Нерідко матері обтирають гіркі слози з цього приводу. Діти чують щоденно ці розмови, бачать тяжкі клопоти своїх батьків, їх зажурені, сумні обличчя. Як можуть вони виростати в дитячих радощах, переживаючи свою молодість у тяжкій атмосфері родинної журби та пригнічення настроїв? Отже не дивуймося, що наші, навіть 14-15 літні діти духовно старіються, попадають у пессимізм та тратять охоту до життя. Діти мусять виростати в яснім і погіднім настрою духа. Вони мусять мати ясний, погідний і радісний погляд на життя. Намагаймося бути при дітях усе погідні й веселі. Не треба також при дітях обговорювати різних сумніх сторінок нашого національного життя».

Чи не золоті слова сказав один із наших мистців: «І навіть, якби ми справді були нездарною нацією — то саме невинним подаванням гарного, ясного об-

разу нації, ми, мистці, перетворимо її у велику, шляхетну націю»?

Отже перетворюймо її! і хай це зокрема памятає молоде покоління, на адресу якого звернені такі слова: «Коли вони стануть матерями й будуть виховувати свої діти, нехай із них виховують силу, характер і заливо, а не малп, що лиши безплідними словами орудують. Виховуючи свої діти, ми мусимо не забувати, що ми їх і для України виховуємо. А вона потребує іншого, як досі, чоловіка, іншу жінку». і памятаємо, що в тому вихованні й перетворенні головну роль грає традиція, про яку читаємо: «Традиція — це найбільший духовий скарб народу, що формує душу народу та стає і виробляє волю й характер народу. Рідна традиція є джерелом сили й живучості народу — і вона є підвадиною, на якій народ буде своє майбутнє». «Традиціякаже нам очима душі глядіти в наше минуле,каже нам шукати в ньому великих, славних подвигів, могутніх підйомів на те, щоб, заливившися в них, у їх цілі і призначення будувати в теперішньому нове життя, творити нові зусилля, нову історію».

А тому творім не чорний міт, але забронзовуймо наше минуле!